

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

קיום מצוות על ידי חולה

הרב יובל שרלו, הרב אוריאל גנזל, הרב שאול ברוכי

זכות גדולה היא לחולה לקיים מצוות, להתפלל ולהמשיך את דרכו בחיים. מלבד שכר המצווה, שאותה מקיים החולה גם בשעת קושי, יש בכך גם תועלת נפשית ורפואית. דברים אלה נכונים במיוחד לגבי אדם זקן המצוי בשלב של סוף החיים. בהמשך מסלול החיים וההרגלים הקבועים שלו, ובעיקר בהמשך העיסוק בדברים הנותנים טעם לחייו, כמו תפילה ומצוות, יש תועלת מרובה.¹ עם זאת, ישנו שלב במחלה ובהזדקנות שבו אין ללחוץ על החולה ואין להציץ לו בקיום מצוות. אומנם באופן עקרוני החולה חייב במצוות כבריא, אך כאשר קיום המצווה מכביד על החולה ועלול לפגוע בו – הוא פטור מן המצווה.² כמו כן, בקיום מצוות יש דברים שהם מעיקר הדין ויש דברים שהם תוספות, הידורים או חומרות. לגבי חולה המתקשה לתפקד, מחד גיסא, די אם יקיים את עיקר הדין, אך מאידך גיסא, ישנם מקרים שבהם צמצום המצווה לעיקר הדין איננו נוח לחולה ואף פוגע בבריאותו הנפשית. אחריותם של המטפלים בחולה היא למצוא את האיזון בין הסיוע לחולה בהמשך חייו הרגילים ובקיום המצוות לבין מניעת ההכבדה על החולה.

1. תפילין

- (1) חולה המצטער בחוליו, ואין דעתו מיושבת עליו – פטור מתפילין. אם החולה רוצה להחמיר על עצמו, הוא רשאי להניח תפילין.³
- (2) חולה מעיים פטור מן התפילין אפילו אין לו צער ומסתובב בחוץ ואפילו אם אינו משלשל, ואסור לו להחמיר על עצמו. אם הוא יודע שיכול להיזהר ולשמור על גוף נקי בקריאת שמע ובתפילת שמונה עשרה, יתחיל את התפילה ללא תפילין; בין ברכת אהבה לקריאת שמע יניח תפילין בברכה, ולאחר תפילת שמונה עשרה יסיר את התפילין.⁴
- (3) מי שאיננו יכול לשמור על גוף נקי בזמן קריאת שמע – יקרא קריאת שמע וברכותיה בזמן ויניח תפילין בהמשך היום אם יוכל.⁵
- (4) מי ששתה משקה משלשל – פטור מתפילין; אך אם אינו נצרך עכשיו לנקביו, ומשער שלא יצטרך בתוך שיעור הליכת פרסה (72 דקות), הוא רשאי להניחם.⁶
- (5) חולה המרותק למיטתו בבית חולים ויש דבר מטונף או ריח רע בחדר, והוא איננו יכול להמתין עד שינקו את החדר, רשאי להניח תפילין ללא ברכה. אם לאחר מכן ניקו את החדר, יחזור ויניח תפילין בברכה.⁷

¹ ראו הקדמתו של פרופ' א"ס אברהם למאמרו 'החולה הזקן: בעיות סיעוד ממבט הלכתי', אסיא, ו (תשמ"ט), עמ' 133. בהמשך המאמר (עמ' 133–139) דן המחבר בקיום מצוות שונות על ידי חולה. להרחבה בשאלות הנידונות כאן, ראו אנציקלופדיה הלכתית רפואית, כרך ג, ערך 'חולה', עמ' 429–457.

² ראו **שר"ת אגרות משה**, אורח חיים, חלק א, סימן קעב. הרב פיינשטיין פטר חולה מיציאה מבית חולים לצורך תקיעת שופר מהטעם שלקיום מצוות עשה אין צורך לבזבז יותר מחומש מנכסיו, ושמירה על הבריאות חשובה יותר מכל ממונו. **בקובץ שיעורים**, חלק ב, סימן מו, אות א, כתב ר"א וסרמן שחולה ומשמשיו פטורים מתפילה משום שעוסק במצווה פטור מן המצווה, וגם החולה נחשב לעסוק במצוות השבת גופו. הרב וולדנברג (**שר"ת ציץ אליעזר**, חלק יד, סימן כז, אות א) כתב שאין חיוב על האדם להכניס את עצמו לחולי וסבל כדי לדחוק עצמו לאכול כזית מצה או מרור או שתיית ארבע כוסות, גם כשאין נשקפת לו סכנה. זוהי גם מסקנתו של הרב י' אריאל, **בשר"ת באהלה של תורה**, חלק ב, סימן צב: "חולה שאינו יכול לקיים מצוות עשה, אלא בקשיים גדולים וביסורים מרובים, עפ"י ראות עיני המורה, פטור מקיום המצווה".

³ **רמ"א**, אורח חיים, לח, א; **משנה ברורה**, שם, ס"ק ה.

⁴ **שולחן ערוך**, אורח חיים, לח, א; **מגן אברהם**, שם, ס"ק א; **משנה ברורה**, שם, ס"ק א–ד; **שר"ת ציץ אליעזר**, חלק כ, סימן מה, שאלה ג.

⁵ **משנה ברורה**, סימן פ, ס"ק ג.

⁶ **נשמת אברהם**, אורח חיים, סימן לח, ס"ק א.

⁷ אף על פי שאין להרהר בדברי תורה במקום מטונף, מותר לעשות מצווה בשעת הדחק במקום מטונף. ראו לעניין תקיעת שופר כשמים שותתים על ברכיו: **ביאור הלכה**, סימן תקפח, ד"ה שמע ט' תקיעות; **שר"ת יביע אומר**, חלק ו, יורה דעה, סימן

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

(6) חולה שאיננו יכול להניח תפילין בעצמו, ואין איתו איש שיכול להניח לו תפילין, אישה יכולה לסייע לו בהנחת התפילין. במקרה הצורך, גם קטן או עובד זר יכול להניח לו תפילין – והחולה יברך. יש לברך על התפילין לאחר הקשירה ולא כמקובל – לפני⁸.

(7) חולה שיש תחבושת או גבס על ידו השמאלית: אם מקום קשירת התפילין מגולה, אף שמקום הכריכות מכוסה, יניח תפילין בברכה; אם גם מקום הקשירה מכוסה, יניח תפילין בלי ברכה. לאשכנזים, יברך שתי ברכות על תפילין של ראש, ולספרדים יברך ברכה אחת על של ראש⁹.

(8) חולה שידו הימנית משותקת ואינה עתידה לחזור לאיתנה, היא הפכה להיות ידו החלשה ויש להניח עליה תפילין¹⁰.

(9) חולה שיש לו תחבושת על הראש – חייב להניח תפילין. למנהג האשכנזים, אם הבית מונח על הראש ללא חציצה, ורק הרצועה מונחת על התחבושת, יברך גם על של ראש; אם גם הבית מונח על התחבושת, יברך ברכה אחת על של יד¹¹.

2. תפילה

(1) מותר לחולה לאכול ולשתות לפני התפילה, ודברים אלה אינם אמורים דווקא בחולה ממש אלא בכל מי שסובל מחולשה. כן רשאי החולה לקחת תרופות לפני התפילה, ואפילו אם יכול ליטלן אחר התפילה¹².

(2) חולה יכול להתפלל בישיבה ואפילו בשכיבה כאשר הוא מוטה מעט על צידו או כשראשו מוגבה מעט עם כריות¹³.

(3) אם החולה תשוש עד שאיננו יכול כלל לכוון – הוא פטור מתפילה. במידת האפשר, יהרהר בליבו את התפילה¹⁴.

(4) גם כשהחולה אינו יכול לכוון ולהתפלל, נכון שיקרא קריאת שמע, כיוון שעיקר הכוונה בה בפסוק ראשון. אם אינו יכול לקרוא פסוק ראשון, יהרהר בליבו¹⁵.

כט; שר"ת ציץ אליעזר, חלק טו, סימן לב, אות יב. כן כתב בעל נשמת אברהם, יורה דעה, סימן יט, ס"ק א, לעניין הנחת תפילין בשם הרש"ז אויערבך.

⁸ שר"ת מהר"ם שיק, אורח חיים, סימן טו; שר"ת יהודה יעלה (אסאד), אורח חיים, סימן יט; כף החיים, אורח חיים, סימן כז, ס"ק ח; שר"ת יביע אומר, חלק ט, אורח חיים, סימן ז, אות ב; וראו גם דבריו בטהרת הבית (ירושלים תש"ן), כרך ב, סימן יב, ס"ק מה (במשמרת הטהרה, עמ' ריב, כתב שגם אשה נידה יכולה להניח תפילין לבעלה); שר"ת שבט הלוי, חלק א, סימן ח; נשמת אברהם, אורח חיים, סימן כז, ס"ק ב. הרב וולדנברג (שר"ת ציץ אליעזר, חלק יג, סימן ז) הביא מי שאסר להניח על ידי אישה והכריע שעדיף להניח על ידי איש, ואם אין אחר, יניח על ידי אישה ויברך. המקורות הנ"ל עוסקים בהנחה על ידי אישה או קטן, ולא דנו בהנחה על ידי גוי, אך ראו הרב שובאל בןשלמה, 'הנחת תפילין ע"י אשה ועכו"ם', ישורון, יט (אלול תשס"ז), עמ' תקנא-תקנט. לדעת מהר"ם שיק, אישה יכולה להניח כיוון שהיא שייכת בחיוב תפילין, ולשיטתו אין להניח על ידי גוי. בעל שבט הלוי חלק עליו וכתב שהטעם הוא כיוון שעיקר המצווה איננה הקשירה, אלא שהתפילין יהיו מונחים עליו. על פי שיטה זו כתב הרב בןשלמה (שם, עמ' תקנח) בשם הר"ש אלישיב שאישה ולהבדיל גוי יכולים להניח תפילין לחולה אם אין בנמצא אדם אחר – והחולה יברך כשהתפילין עליו ולא לפני הקשירה. ראו גם מה שכתבו רבני ורבניות בית הלל, 'מבט הלכתי על העסקה וזכויות של עובדים זרים', בית הלל, 18 (טבת תש"ף), עמ' 8, <https://bit.ly/3qYJ25E>.

⁹ שולחן ערוך, אורח חיים, כז, ד; משנה ברורה, שם, ס"ק טז, יח.

¹⁰ משנה ברורה, סימן כז, ס"ק כ"ב. בעל שר"ת אמרי יוסר (חלק ב, סימן יד) כתב שיניח בשמאל, אך שאר הפוסקים חלקו עליו. ראו שר"ת יביע אומר, חלק ט, אורח חיים, סימן ז, אות ג. בעל נשמת אברהם (אורח חיים, סימן כז, ס"ק ב) כתב בשם הרש"ז אויערבך שאתם לדעת הרופאים עתידה היד להתרפא – יניח בשמאל, ואם איננה עתידה להתרפא – יניח בימין; וכן כתב בשם הרש"ז אויערבך שאם היד יבשה לגמרי ואין בה כל תחושה, נחשב החולה כמי שאין לו יד ימין, ויניח בשמאל.

¹¹ משנה ברורה, סימן כז, ס"ק טז.

¹² שולחן ערוך, אורח חיים, פט, ג; משנה ברורה, שם, ס"ק כד, כח; ביאור הלכה, שם, ד"ה וכן אוכלין; כף החיים, אורח חיים, סימן פט, ס"ק לו.

¹³ תפילת שמונה עשרה: שולחן ערוך, אורח חיים, צד, ו. קריאת שמע: שם, סג, א.

¹⁴ שולחן ערוך, אורח חיים, צד, ו; משנה ברורה, שם, ס"ק כא.

¹⁵ שולחן ערוך ומשנה ברורה, שם; שולחן ערוך, אורח חיים, סב, ד.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

(5) זמן קריאת שמע בשחרית לכתחילה הוא עד שלוש שעות זמניות וזמן תפילה הוא עד ארבע שעות זמניות. זמני היום מצויים בלוחות, וחולה יכול לסמוך בעניין זה על שיטת הגר"א המקילה.¹⁶

(6) חולה שמתקשה לקום בבוקר וחושש שיעבור זמן קריאת שמע – נכון שיתעורר לכמה דקות ויקרא קריאת שמע, לכל הפחות בהרהור.

(7) חולה המאחר לקום, נכון שיקרא קריאת שמע וברכותיה עד שעה רביעית. לאחר שעה רביעית ועד חצות, יש המתירים למי שהיה אנוס לקרוא קריאת שמע וברכותיה ויש אוסרים לברך. קריאת שמע ניתן לקרוא בדיעבד כל היום.¹⁷

(8) זמנה של תפילת שמונה עשרה הוא בדיעבד עד חצות.¹⁸

(9) ברכות השחר – נכון לאומרו בשעה שמתעורר. אם מתעכב – יברך עד ארבע שעות, או עד חצות, ובשעת הדחק זמנו כל היום.¹⁹

(10) חולה שמחובר לצנתר (קטטר) שדרכו נוטף השתן לתוך שקית או כלי – מותר בכל דבר שבקדושה: לקרוא קריאת שמע, להתפלל, לברך, ללמוד תורה, ללבוש טלית ולהניח תפילין בברכה, ובתנאי שבגדיו העליונים נקיים ואין נודף ריח רע מהכלי שבתוכו השתן.²⁰ לכתחילה נכון לכסות את הצנתר וכן את כלי הקיבול של השתן.²¹

(11) חולה עם צנתר מברך ברכת אשר יצר בבוקר ומתכוון בברכתו לכל היום. אם הפסיקה זרימת השתן, כשתתחדש – יחזור ויברך.²²

(12) פיוס המעי (קולוסטומיה או איליאוסטומיה): חולה שפתחו לו פתח בדופן הבטן כדי לאפשר יציאת הצואה משם, מותר לו לקרוא קריאת שמע ולהתפלל, ללמוד תורה ולהניח תפילין. כל זה לאחר שניקו את הצינור, כיסו את מקום היציאה והעבירו את הריח הרע.²³

¹⁶ קריאת שמע: **שולחן ערוך**, אורח חיים, נח, א. **תפילה**: שם, פט, א.

¹⁷ **השולחן ערוך** (אורח חיים, נט, ו) פסק שלאחר שעה רביעית – ניתן לקרוא קריאת שמע בלי ברכותיה כל היום. **הביאור הלכה** (שם, ד"ה קורא בלא ברכותיה) פסק שמי שנאנס יכול לסמוך על הפוסקים שמתירים לקרוא קריאת שמע בברכותיה עד חצות. בתשובה בכתב יד המובאת ב**ילקוט יוסף** (סימן נח, אות ו) פסק הרב עובדיה יוסף כדעת **השולחן ערוך** שאין לברך אחר שעה רביעית.

¹⁸ **שולחן ערוך**, אורח חיים, סימן פט, סעיף א.

¹⁹ **המשנה ברורה** (סימן נב, ס"ק י) כתב שלכתחילה יברך עד ארבע שעות, בדיעבד עד חצות, והמקל לסמוך על הפוסקים המתירים לברך כל היום – אין למחות בידו; וכן הביא שם דעה שזמנם אפילו בלילה, כל עוד לא ישן. גם הרב עובדיה יוסף (**ש"ת יחזה דעת**, חלק ד, סימן ד) פסק שזמן הברכות בדיעבד הוא כל היום. **הילקוט יוסף** (סימן מו, סעיף כה) פסק שהמברך אחר צאת הכוכבים יש לו על מה לסמוך. הרב מאיר מאזוז (**משנה ברורה מהדורת איש מצליח**, על משנה ברורה, שם, הערה 5) חלק עליו בעניין זה.

²⁰ **ש"ת אגרות משה**, אורח חיים, חלק א, סימן כז; **ש"ת אור לציון**, חלק ב, פרק ו, סימן טו; **ש"ת ציץ אליעזר**, חלק ח, סימן א; **ילקוט יוסף**, סימן עו, סעיף כה; הרש"ז אויערבך, שדבריו הובאו אצל הרב א" ס אברהם, 'החולה הזקן: בעיות סיעוד ממבט הלכתי', **אסיא**, ו (תשמ"ט), עמ' 135 וכן **בנשמת אברהם**, אורח חיים, סימן עו, ס"ק ט.

²¹ לדעת הרב פיינשטיין (**ש"ת אגרות משה**, שם) חובה לכסות את הצנתר; לדעת הרב וולדנברג (**ש"ת ציץ אליעזר**, שם) זוהי מידת חסידות; ולדעת הרש"ז אויערבך אין חובה לכסותו.

²² **ש"ת ציץ אליעזר**, חלק ח, סימן א, אותיות כב–כו; שם, חלק יב, סימן ב; שם, חלק יח, סימן עח, אות ז; **נשמת אברהם**, אורח חיים, סימן ז, ס"ק א.

²³ **ש"ת ציץ אליעזר**, חלק ט, סימן ו; דברי הרש"ז אויערבך שהובאו ב**נשמת אברהם**, אורח חיים, סימן עו, ס"ק ט; **ש"ת מנחת יצחק**, חלק ו, סימנים יא–יב; שם, חלק י, סימן ח; **ש"ת שבט הלוי**, חלק ג, סימן יז.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

3. תפילה מקוצרת לחולה תשוש²⁴

חולה תשוש, שאיננו מסוגל להתפלל תפילה מלאה, יכול לקצר בתפילתו ולדלג על חלקים ממנה. לא נציג כאן את הפרטים הרבים של דיני הקיצור, אך נציע את העקרונות בצורה מדורגת.

תפילת שחרית

(1) החלקים החשובים ביותר בתפילת שחרית הם קריאת שמע ותפילת שמונה עשרה. אם אפשר, החולה יקרא את שלוש הפרשיות של קריאת שמע ויתפלל תפילת שמונה עשרה. ישנן כמה דרכים לקצר את תפילת שמונה עשרה, כפי שיתבאר להלן.

(2) לקריאת שמע יש להוסיף, אם החולה מסוגל לכך, גם את הברכות שלפניה ושלאחריה. במקום הצורך ניתן לקצר את הברכה הראשונה, ברכת יוצר אור.²⁵

(3) לפני ברכות קריאת שמע אומרים פסוקי דזימרא הנמצאים בעדיפות משנית ביחס לברכות קריאת שמע. יש לומר לכל הפחות "ברוך שאמר", "אשרי" ו"ישתבח", ולפי הזמן וכוחותיו של החולה ניתן להוסיף עוד מזמורים.²⁶ במקום הצורך, לא יאמר כלל פסוקי דזימרא, ובכל מקרה לא יאמר "ישתבח" אם לא אמר "ברוך שאמר" ו"אשרי".²⁷

(4) ברכות השחר קודמות להוספת מזמורים לפסוקי דזימרא וכן לקטעים אחרים שאינם ברכות, כמו פסוקי הקורבנות ופיוטים. בשעת הצורך, יברך לפני התפילה על נטילת ידיים, יאמר "אלוהי נשמה" וברכות התורה, ואת שאר הברכות ישלים כפי יכולתו בהמשך היום.

(5) על חלקי התפילה שאחרי תפילת שמונה עשרה – ניתן לדלג.²⁸

תפילת מנחה

עיקרה של תפילת מנחה הוא תפילת שמונה עשרה. חולה יתפלל תפילת שמונה עשרה, ואם איננו יכול – יאמר "הביננו" או תפילה קצרה כמבואר להלן.

תפילת ערבית

עיקרה של תפילת ערבית הוא קריאת שמע ותפילת שמונה עשרה. לברכות קריאת שמע עדיפות משנית. אומנם "תפילת ערבית רשות", אך כבר קיבלו אותה ישראל עליהם כחובה, אלא שבחולה יש מקום להקל ולעמוד על עיקר הדין. לעומתה, קריאת שמע איננה רשות אלא חובה. על כן, חולה יקרא קריאת שמע, ואם יכול, יוסיף תפילת שמונה עשרה או תפילה מקוצרת. אם יכול עוד – יוסיף גם את ברכות קריאת שמע.

קיצור תפילת שמונה עשרה

יש עדיפות לאמירת תפילת שמונה עשרה מלאה גם בישיבה או בשכיבה, כמבואר לעיל, על פני הקיצורים.

²⁴ לנוסחי תפילות שמונה מקוצרות, ראו – 'סדר תפילה וברכת המזון לחולה תשוש'.

²⁵ על פי הדעה השנייה בשולחן ערוך, אורח חיים, נט, ג, יחיד אינו אומר "קדושה" בברכת יוצר. הנוסח המקוצר לברכת יוצר ליחיד נמצא בסידור רב סעדיה גאון (הוצאת מקיצי נרדמים, ירושלים תש"א), עמ' יג. נוסח זה נקבע על ידי הרב שלמה גורן כתפילה מקוצרת לחייל בשעת הדחק. ראו הרב שלמה גורן, משיב מלחמה: שאלות ותשובות בעניני צבא, מלחמה ובטחון – כרך ב, ירושלים תשנ"ד, סימן קכח, עמ' רס-רסג.

²⁶ פרקי "הללויה" שאחרי "אשרי" קודמים לשאר המזמורים. שני המזמורים הפותחים ב"הללויה הללו" (קמח רקנ) קודמים לשאר פרקי הללויה. שאר הפרטים מבוארים בשולחן ערוך, אורח חיים, נב, ובמשנה ברורה שם. ראו סיכום של הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, תפילה, פרק יד, סעיפים ה-ו (<https://ph.yhb.org.il/02-14-05/>). כללי הקיצור נאמרו למי שמגיע מאוחר לבית הכנסת וצריך לדלג כדי להתפלל במניין, והוא הדין למי שנאלץ לקצר תפילתו בשעת הדחק. ראו: הרב שלמה גורן, משיב מלחמה (לעיל בהערה הקודמת). עמ' רנז-רסד; שו"ת אגרות משה, אורח חיים, חלק ד, סימן צא, אות ב.

²⁷ שולחן ערוך, אורח חיים, נג, ב.

²⁸ הרב שלמה גורן, משיב מלחמה (לעיל הערה 25), עמ' רסג.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

אם החולה איננו יכול להתפלל תפילה שלמה וארוכה, הוא יכול להתפלל תפילה מקוצרת. ישנן כמה אפשרויות לקיצור, על פי דוחק הזמן ומידת היכולת של החולה ועל פי מגבלות הלכתיות אחרות. האפשרויות הן: (1) "הביננו"; (2) תפילת שמונה עשרה מקוצרת; (3) "תפילה קצרה" ("צורכי עמך מרובים"); (4) תפילה קצרה בניסוח חופשי.²⁹

(1) תפילת "הביננו" מורכבת משבע ברכות: שלוש ברכות ראשונות ושלוש ברכות אחרונות של שמונה עשרה, וביניהן ברכה אחת הכוללת את כל הברכות האמצעיות. דינה של תפילה זו כתפילת שמונה עשרה לכל דבר. המתפלל אותה יצא ידי חובת תפילה, ואף אם הרגיש טוב יותר אחר כך – אינו צריך לחזור ולהתפלל תפילה מלאה.³⁰ אין אומרים "הביננו" בחורף וכן במוצאי שבתות, כיוון שאין בנוסח הברכה הזכרת הבדלה ושאלת טל ומטר.³¹ אף על פי כן, חולה יכול לסמוך על הפוסקים הסבורים שאם יודע שיזכור להוסיף הבדלה וטל ומטר – יכול להתפלל "הביננו" גם בחורף ובמוצאי שבת.³²

(2) אפשרות אחרת למוצאי שבת או לחורף היא להתפלל תפילה מקוצרת – תפילה עם תשע עשרה ברכות מקוצרות.³³

(3) כאשר החולה איננו יכול להתפלל תפילות אלו, הוא רשאי להתפלל תפילה קצרה – תפילה המתחילה במילים "צורכי עמך מרובים". התפילה הקצרה היא ברכה אחת, ללא שלוש ברכות לפניה ושלוש ברכות אחריה. המתפלל תפילה זו וכוחותיו חזרו אליו בתוך זמן תפילה – צריך לחזור ולהתפלל שמונה עשרה או "הביננו".³⁴

(4) כאשר החולה איננו יכול להתפלל גם תפילה זו, הוא יכול להתפלל בנוסח אחר שיבחר לו, ואם אין בו כוח להתפלל בפה – יתפלל במחשבה כפי יכולתו.³⁵

3. ברכת המזון

(1) חולה שאכל ושבע מכזית פת חייב בברכת המזון מן התורה, ויכול להוציא אחר ידי חובה אף אם הלה אכל יותר.³⁶

(2) חולה שאינו יכול לאכול כזית בבת אחת, ושהה יותר מכדי אכילת פרס (כשש דקות), יברך ברכת המזון ללא שם ומלכות.³⁷

²⁹ ראו סיכום הדברים ב**נשמת אברהם**, אורח חיים, סימן קי, ס"ק ב; וב**אנציקלופדיה הלכתית רפואית**, כרך ג, ערך 'חולה', עמ' 444-445.

³⁰ **שולחן ערוך**, אורח חיים, קי, א. בעל **ביאור הלכה** (שם, ד"ה או שלא) כתב שמי שאינו יכול להתפלל מחמת טרדה או שהוא חולה – רשאי להתפלל "הביננו". אומנם הוא כתב שכיום לא נהגו להתפלל "הביננו" מחמת טרדה, אך בעל **גשר החיים** (חלק א, פרק א, ג, ה) כתב שחולה יכול להתפלל "הביננו".

³¹ **שולחן ערוך**, שם.

³² **גשר החיים** (לעיל הערה 30).

³³ ראו: **שולחן ערוך**, אורח חיים, קד, א; **משנה ברורה**, סימן קי, ס"ק ו. נוסח התפילה המלא נמצא ב**חיי אדם**, חלק א, כלל כד, סעיף לא.

³⁴ **שולחן ערוך**, אורח חיים, קי, ג, לעניין מי שנמצא במקום סכנה ואינו מיושב בדעתו. בעל **גשר החיים** (לעיל הערה 30) הוסיף שהוא הדין לחולה.

³⁵ **גשר החיים**, שם.

³⁶ **ש"ת הרדב"ז**, סימן ב'רכד; **ביאור הלכה**, סימן קפד, ד"ה בכזית; וראו **ש"ת ציץ אליעזר**, חלק יא, סימן יג. לדעת הרב וולדנברג, אם אכל שיעור כזית, אף לדעת המקלים ששיעור כזית הוא 15 גרם, יברך ברכת המזון, אולם בפחות מזה לא יברך.

³⁷ דעת **הפרי מגדים** (סימן רי, ס"ק א) היא שכיוון ששבע – נתחייב בברכת המזון, אף שבשהייה של כדי אכילת פרס איננה אכילה. **המשנה ברורה** על אתר הביא את דבריו, אך **בשער הציציון** (ס"ק י) כתב שאין זה ברור, כיוון שאפשר שעל כל פנים צריך שתהיה אכילה. גם אחרונים אחרים חלקו עליו, ראו: **בן איש חי**, שנה א, פרשת מסעי, סעיף ז; **ש"ת אגרות משה**, חלק א, אורח חיים, סימן עו; וראו גם **נשמת אברהם**, אורח חיים, סימן רי, ס"ק א. יש מחלוקת בעניין השיעור של 'כדי אכילת פרס', ושיעור שש דקות הוא על פי הכרעתו של הר"א מלמד, **פניני הלכה**, ברכות, פרק י, סעיף ז.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

(3) חולה שמקבל הזנה מלאכותית (זונדה או peg) ואין הנאת גרון באכילתו, אינו מברך לא קודם האכילה ולא לאחריה, וטוב שישמע את הברכה מאחר שאכל והלה יוציא ידיו חובתו.³⁸

(4) חולה היודע שלא יוכל לאכול שיעור שני כזיתים לחם תוך כדי אכילת פרס לכל זית – ייטול ידיו ולא יברך ברכת 'על נטילת ידים'.³⁹

ברכת המזון מקוצרת לחולה⁴⁰

(1) ברכת המזון מורכבת מארבע ברכות ותוספות: שלוש ברכות ראשונות שעיקרן מן התורה; ברכה רביעית מדרבנן; ותוספות שאינן מעיקר הברכה.

(2) חולה שאיננו יכול לברך את כל הברכה – יברך ארבע ברכות (עד "לעולם על יחסרנו"), ללא התוספות "הרחמן" וכו'. אם קשה לו, יכול לוותר גם על ברכה רביעית ולסיים ב"בונה ברחמיו ירושלים. אמן".⁴¹ אם גם זה קשה לו, ניתן לומר נוסח מקוצר, שיש בו ארבע ברכות. גם נוסח זה ניתן לומר ללא ברכה רביעית.⁴²

(3) כשאומרים נוסח מקוצר, נכון, אם אפשר, לומר נוסח ברכה ראשונה במלואו.⁴³

(4) נוסח מקוצר יותר הוא חיבור של ברכה שנייה ושלישית לברכה אחת,⁴⁴ אך נראה שההבדל בין שני הנוסחים איננו משמעותי.

(5) במקום הצורך, ניתן להסתפק גם בברכה ראשונה מקוצרת בלבד.⁴⁵

³⁸ ש"ת ציץ אליעזר, חלק יג, סימן לה, אות ג; ש"ת מנחת יצחק, חלק יג, סימן יח, אות כג; נשמת אברהם, שם.

³⁹ נשמת אברהם, שם.

⁴⁰ ראו נוסח מקוצר של ברכת המזון, [דף – נוסח תפילות לחולה תשוש].

⁴¹ ש"ת אור לציון, חלק ב, פרק מו, סימן כה.

⁴² כף החיים, אורח חיים, סימן קפז, אות ד; ש"ת אור לציון, שם; אנציקלופדיה הלכתית רפואית, כרך ג, ערך 'חולה', עמ' 439–440.

⁴³ בנוסח המקוצר שהובא בבית חדש, סימן קצב, ובמגן אברהם, תחילת סימן קצב, ברכה ראשונה נאמרת במלואה, אך בנוסח שבכף החיים ובש"ת אור לציון (לעיל הערה 41) גם הברכה הראשונה מקוצרת.

⁴⁴ ש"ת אור לציון, שם.

⁴⁵ הבן איש חי (שנה ראשונה, פרשת חוקת, אות יא) כתב נוסח לנשים שאינן אומרות אפילו את הנוסח המקוצר, ולדעתו די בברכה אחת קצרה, ונוסחה על פי שולחן ערוך, אורח חיים, קפז, א: "ברוך רחמנא מרן מלכא דעלמא מריה דהאי פיתא בריך רחמנא דזן לכולא". לדעת המשנה ברורה, שם, ס"ק ד (ובשער הציון, ס"ק ז), נוסח זה מתאים לילדים קטנים במקום ברכה ראשונה בלבד, ויש להוסיף על כך גם נוסח מקוצר משאר הברכות. בעל ש"ת אור לציון, שהביא נוסח לשלוש ברכות על פי כף החיים, החליף את הנוסח הארמי לברכה ראשונה בנוסח עברי. נראה שלדעת הבן איש חי נוסח זה מתאים גם לחולה שאיננו יכול לברך שלוש ברכות.

